

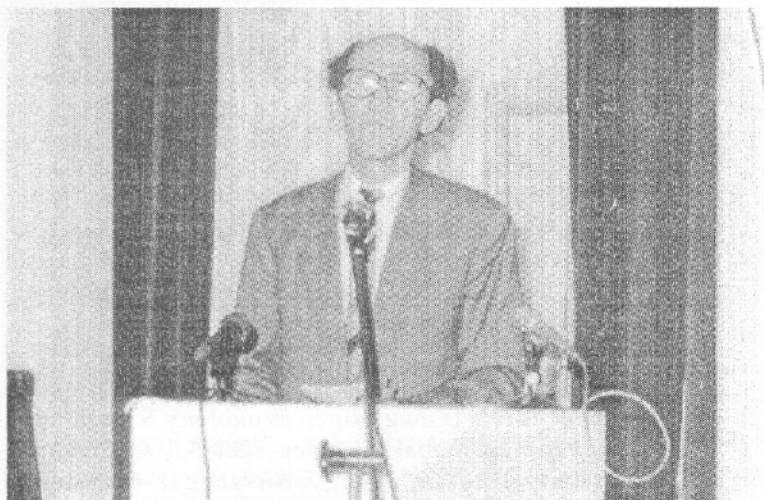
A délvidéki magyar nyelvművelés alapföladatai

Több évtizeddel ezelőtt a kelet-nyugati elszigeteltség lazulni kezdett, s az amerikai kultúrából elsőként a rágógumi vált divatossá nálunk, noha az akkor sem volt, s ma sem része az ottani kultúrának, pontosabban: nem a kultúrának része.

Anyanyelvünk megtarthatása végett nekünk ma az anyaországgal való aktív kapcsolatunk szinte kenyér és ivóvíz meg oxigén és napfény. S ma minden korábbinál jobbak és tömegesebbek! az anyanyelvi kapcsolataink Magyarországgal. Nem lenne azonban szerencsés körülmény mindez, hogyha rágógumiként tévesztene meg bennünket a Budapest utcáit varjúrajként elárasztó idegennyelvűség a boltok, középületek fölirataiban, a hazai árucikkek nevében, de még a reklámban is. Mintha a helybeli lakosságra nem is tartozna, hogy hol mit kínálnak. Vagy mintha a város azzal kérkedne, hogy itt úgysem tud magyarul senki. /Persze, sarkítva mondom ezt, mert vannak nagyon is szép magyar feliratok is!/
Pedig tudnak, sokan csak magyarul, sőt azt is tudják, hogy a szép idegen nyelvű fölirat jelentése nem ok a lakosság anyanyelvű tájékoztatásának degradálására.

1. Térségünkben mostanában annyira változékony a politikai és a társadalmi helyzet, s ennek következtében változékonyak anyanyelvünk életfeltételei, a nyelvművelés lehetőségei és szükségletei is, hogy ezt a témát, melyről szólni fogok, akár évente is elővehetnénk.

2. Mindenekelőtt arra a logikus és közismert tényre szeretnénk emlékeztetni, hogy a nyelvművelés az anyaországban egészen más föladatok megoldására van hivatva, mint ahol a magyar nyelv kisebbségében él.

Ágoston Mihály előadás közben

Odaát a szakemberek ugyanis elsősorban azt figyelik, hogy a magyar nyelv egységében merre tart – s ezt az utat igyekeznek járhatóbbá tenni, ügyelve a változásban a kommunikáció szempontjából előnyös és hátrányos jelenségek fölismerésére és tudatosítására.

Minálunk a közös teendőink és szükségleteink mellett nyilvánvalóak /és nem kevésbé fontosak és sürgősek/ a sajátosak. A peremmagyarság valamennyi területén központi problémánk: hogyan tarthatnánk meg anyanyelvünket, mégpedig az egyetemes magyar nyelv keretein belül? Természetesen, nemcsak mi néhányan hogyan tarthatnánk meg, az előnyös anyanyelvi helyzetben levők, és nem is csak a mai felnőtt nemzedék, hanem azok is, akik most kezdtek iskolába járni, sőt az ő utódaik is. /Úgy gondolom: ha anyanyelvünk megtarthatóságát és nemzeti megmaradhatásunkat nem így értelmezzük, akkor mindegy, hogy ezen a szép Szarvas-rendezvényen miről beszélünk, mert igyekezetünk legfőljebb nosztalgiaenyhítő morfiuminjekció).

Megtartani azonban a legjobb esetben is csak azt lehet, ami megvan. A mi anyanyelvünk gyakorlatilag csak az, ami magyar

nyelvi kommunikációképességként egyénenként bennünk van. Ha van, s amennyire van.

A bennünk levő anyanyelvi készséget minél előbb életképessé kellene tennünk a Vajdaság minden településén, hogy a mindennapi élet valamennyi területén anyanyelvként használhassuk.

A másik nagy föladatkör már csak közvetve függ össze az intézményes nyelvtanítással és a nyelvműveléssel: ez a megfelelő anyanyelvi életfeltételek föl kutatása, érvényesítése, illetve megteremtése. Pesten, Belgrádban, Kragujevácon ez ismeretlen téma, mert azok az anyanyelvi életfeltételek, melyekre mi maximálisan! gondolnánk, ott eleve adva vannak.

2. A minap értekezleten voltam Budapesten, ahol az egyik svájci magyar résztvevő úgy nyilatkozott, hogy a peremmagyarságban nincsenek is igazi anyanyelvi gondok, hiszen Erdély valamelyik egyetemén négyszáz magyar fiatal tanul.

Úgy gondolom, nem lehetne reális alapja és célja annak, hogy anyanyelvi gondjainkat bármilyen tekintetben is az emigrációs magyarságéihoz mérjük. Egyfajta választ azonban a konkrét esetben adnunk kell, önmagunknak is: A peremmagyarságnak nem azzal biztosítunk saját értelmiséget, hogyha fiataljai mindenáron itthon tanulnak, ha idegen nyelven is, hanem ha anyanyelvükön szerzik meg képesítésüket. Tanárok, orvosok, mérnökök, közgazdászok stb. Ennek a feltétele idehaza csak a magyar szakos tanároknak van biztosítva, ami sokat ér, mindig is nagyon sokat ért, de eleve nagyon kevés, és mindig is nagyon kevés volt anyanyelvünk kiépítéséhez, megtartásához, asszimilációknak lelassításához, megmaradásunkhoz.

Amíg tehát idehaza nem tudjuk biztosítani a magyar nyelvű felsőoktatást /természetesen, nem lektorátussal, mert az felelőtlen kísérlet lenne még látszatzmegoldásra is!/, addig ebben csak az anyaország felsőoktatására támaszkodhatunk. Ez a segítség, szerencsénkre, ez az óriási segítség már több éve folyamatban van. Értéke fölbecsülhetetlen: az anyaország áldozatvállalása pedig történelmi jelentőségű. /Azt azonban már Magyarországtól nem várhatjuk el – noha napjainkban szinte semmi sem lehetetlen –, hogy az odaát diplomáló délvidéki fiataloknak itthon állást és megélhetést biztosítson! Ez az itthonmaradottak dolga lenne, nyilvánvalóan./

Ehhez a kérdéshez itt élő nyelvészként, tehát hivatásból, a helyzet ismeretében fűzöm: Ne áltassuk magunkat, másokat még kevésbé, hogy a délvidéki magyarság azzal magának értelmiséget nyer, ha fiataljai szerb tannyelvű fölsőoktatásban tanulnak itthon! /Kivételes esetekkel nem szabad általánosítanunk./

Fájó igazság: a fölsőoktatás intézményes anyanyelvépítő szerepét /bármelyik szakon, bármelyik egyetemen/ a kisebbségi nyelv helyzetben utólag nem pótolhatja semmi. /Persze, egyidejűleg sem./ Azok anyanyelvi készségében sem, akik ezt tagadják; részben logikus is, hogy maguk ezt nem veszik észre, de az akkor annál aggasztóbb. Márpedig nekünk itthon nagyobb szükségünk lenne erre a fölsőoktatástól /is/ várható anyanyelvi készségtényezőre, mint pl. a kecskeméti lakosságnak vagy a kecskeméti orvosnak, mérnöknek, főiskolai tanárnak.

3. Nem pusztá szóhasználati tévedés arról beszélnünk, hogy „nálunk a magyar nyelv veszélyeztetve van”. Néhol ugyanis ez félreértést okoz, és cáfolói vagy azt bizonygatják, hogy ez nem lehet igaz, mivel X.Y kifogástalanul beszél magyarul, vagy azt, hogy van irodalmunk, könyvkiadásunk, anyanyelvű tömegtájékoztatásunk és oktatásunk, tehát ki van zárva a magyar nyelv veszélyeztetettsége.

Mivel a fönti laikus érvelés, bizony, el-elhangzik felelős értelmiségi körökben is, ma ezt nem kerülhetjük meg, noha tudom, hiszem, hogy Önöket elég csak emlékeztetnem arra, hogy a kisebbség anyanyelvének veszélyeztetettségén mást értünk. Még akkor is egészen mást, ha igaz, hogy anyanyelvi provincializmusunk többé-kevésbé jelen van nyelvhasználatunk minden rétegében, tehát abban is, ahogyan itt megszólalunk. - Mindezenetre röviden átfuthatunk a kérdésen.

a: Nem a magyar nyelv veszélyeztetettségéről van szó. Az teljes életet él, és normális életföltételek mellett fejlődik az anyországi nyelvhasználatban. Egy seregnyi nyelvész és anyanyelvi intézmény gondoskodik erről, de maga az állam is, az egész társadalom is.

b: A magyar nyelv állapotát nálunk a mi egyéni anyanyelvi készségünkön kell mérnünk. A délvidéki magyarságén, nem pedig csupán a kisszámú anyanyelvi elitén. Térben és kultúrában átfogóan. – Tehát e tekintetben már a tömegtájékoztatás nyelve sem mérvadó, hiszen ott maga a nyelvhasználat a hivatásnak nemcsak eszköze, hanem tárgya is.

c: Anyanyelvünk veszélyeztetettsége három területen dominál, erre még térjünk ki!

I. Oktatási rendszerünk eleve nem ad intézményes lehetőséget anyanyelvünk életképes elsajátítására, mert jelentős részben nem anyanyelvű. Az oktatás csonka, gyöngé és hiányos anyanyelvűsége mellett pedig évente sokan teljesen föladják gyerekek anyanyelvét. Ez vagy kényszerből történik, mivel nincs a közelben anyanyelvű óvoda és iskola, vagy azért, mert távlatlanul még ez a csonka anyanyelvűség is az oktatásban. De az anyanyelv föladása történhet tévhitből is: hogy ti. a gyerek anyanyelvként tarthatja meg a magyar nyelvet úgy is, ha a családi nyelvhasználat mellett heti egy-két órán „anyanyelvápolás”-t hallgat néhány éven át.

II. Tudjuk, hogy a nyelvhasználati életfeltételek nálunk rendkívül hiányosak, úgyhogy nyelvünk nemcsak nem gyarapodhat spontán funkciója által az utcán, a munkahelyen, a közéletben, mert az ottani kommunikáció szerb nyelvű többnyire, hanem a meglevő iskolai szint sem tartható meg. Hiányzik ahhoz is a természetes élettér, vagyis a szerzett anyanyelvi készség gyakorlati alkalmazása. /Pontosabban: többé-kevésbé hiányzik./

III. Végül pedig dominánsan tapasztalhatjuk /Északkelet-Bácska kivételével/ az életképesség hiányát az átlagos köznyelvi szinten, mely érvényesül a délvidéki magyarság nyilvános és munkahelyi kommunikációjában. Ez a hiányosság főleg a következőkben nyilvánul meg:

– Szókészletünk irreálisan szegény /a művelt rétegé is, noha az egyébként sem lenne átlagérvényű/.

– Anyanyelvünk részrendszerei makacsul a bomlás jeleit mutatják /műveltető igék, tárgyas ragozás, tövéghangzónyújtás, hangtartam.../.

– Idegenszerűségek és tükörfordítások folyamatosan áramlanak nyelvünkbe.

– Kommunikációnkban általánosan dominálnak a nyelvi hézagok. A nyelv minden szintjén tapasztalható hézagokat szó-készlet, szerkezet, szórend, mondatfölépítés, szóvonzat, szólások, paronimaérzékenység, szinonimaárnyalatok, szóhangulat/néha idegen nyelvelemek töltik ki, de többnyire semmi.

Ezek a belső tényezők általában lelassítják, megnehezítik, meg is béníthatják az egyértelmű kommunikációt, s akkor már jelentkeznek is az anyanyelv föladásának az igénye.

4. Szervezett nyelvápolás Óbecsén, Adán és Szabadkán folyik. Ez elenyészően kevés, még ha eltekintünk is attól, hogy központi/összefogó/ nyelvápoló szervezet híján ebben a három helységben sincs összehangolva a tevékenység, s így ezek egymást sem támogatják.

Úgy vélem, mindig annak tudatában kellene nyelvművelésről és nyelvápolásról szólnunk és gondolkodnunk, hogy ha az ilyen tevékenység minden helységben folya is, és eszményien jól működne is a ma még nem is létező nyelvápoló szervezetek, az a nemes munka akkor sem pótolhatná az intézményes oktatási rendszer teljes anyanyelvűségét, illetve nem ellensúlyozhatná annak jelenlegi hiányosságait. Másrészt azt sem pótolhatná, amit az anyanyelv gyakorlati érvényesülésének hiánya okoz a pusztá nyelvhasználatban és a nyelvfejlődésben.

5. Mai fejtegetésem középpontjába állítottam a nyelvi hézagot. Voltaképpen ez a központi kérdés. Bolti, közigazgatási, közéleti fogalmak, műveletek, tárgyak nevét, minőségük megnevezését mi „ideátiak” nem találhatjuk ki, sőt ha találgatjuk, annál rosszabb.

A nyelvi hézagról, mely nemzedékenként egyre nagyobb a nyelvünkben, csak mellékesen, de föltétlenül meg kell jegyezni, hogy a konkrét hézagforrások egyenkénti remélt megszüntetéséig jelentősen megjavulhat a magyar kisebbség anyanyelvi helyzete. Az anyaországgal való személyes kapcsolataink minőségi és tömegességi javulásának máris tapasztalhatjuk pozitív hatását.

6. A Kárpát-medence peremén, de a határok két oldalán is, anyanyelvünk központi problémája a nyelvi hézag, s valószínűleg az is marad, amíg ebben az idegen nyelv szerepéről reálisan nem gondolkodunk és szólunk.

Mondhatjuk így is: nem az idegen nyelv vagy az államnyelv tanulása okozza az anyanyelvi hézagot. Nem is abban lenne a baj, hogy egy vagy több tantárgyat a magyar tanulók az oktatás bármelyik szintjén idegen nyelven, azaz államnyelven tanulnak /vagy a többi kisebbségiek/, hanem az anyanyelvi hézag azért keletkezik elkerülhetetlenül, tehát kivédhetetlenül, mert min-

den ismeretszerzés egyúttal nyelvtanulás is. Már pedig azt tudjuk, hogy amit a kisebbségi diákok nem anyanyelvükön tanulnak, azt anyanyelvükön nem tanulják. S ott nyelvi úr, nyelvi hézag keletkezik. /Tudnak arról is beszélni, gondolkodni, de nem anyanyelvükön: legalábbis azon kevésbé./

A nyelvi hézag többé-kevésbé bénítja az anyanyelvű gondolkodást, és mindenestre lehúzza, gátolja, bénítja az anyanyelvű kommunikációt, s gyakran elvezet odáig, hogy miatta az egyén átvált az idegen nyelvre, mert érzi anyanyelvi lehetőségeinek korlátait és nehézkességét. / S még jó, ha érzi./

Nem az idegen nyelv ismertetése a főlöleges vagy a teher ezek szerint, hanem anyanyelvi szegényedést /hézagot/ okoz mindaz, amit a tanuló az iskolai és az egyetemi ismeretszerzésben anyanyelvén nem kap meg, és az, amit nem anyanyelvén kap meg. /A kettő nem mindig azonos./

Az államnyelv tehát a nemzeti kisebbség mindennapi életében nemcsak az anyanyelvhasználat társadalmi életterét szűkíti le, néha szinte a lombiknyelvi szintig, hanem egyre nagyobb mértékben az anyanyelvű oktatás természetes funkcióját általában is gátolja és kurtítja.

7. Ezen a fórumon a nyelvművelésről mint tevékenységről is szólnunk kell. E tekintetben kevésbé új, mint krónikus jelenségek és bajok orvoslására lenne szükség.

Szemléleti gondjainkról szólva, elsőnek jegyzem meg, hogy nem azt kellene mérlegelnünk, hogy sokat vagy eleget dolgoztunk-e, amikor egyáltalán visszatekintünk egy évre vagy huszonöt-re, hanem hogy mit értünk el a nyelvállapot megváltoztatásában, s hogy tevékenységünkkel merre haladunk, ill. haladunk-e.

Megemlítem a másik krónikus jelenség megszüntetésének szükségességét és módját is. A nyelvműveléshez szakmai hozzáértés is kell. /Ezt néhol nem hiszik: másutt pedig azt nem hiszik, hogy van, aki ezt nem tudja./ Tehát nem elég a jó szándék és a vélt nyelvérzék. S ezenkívül, de nem ettől függetlenül szükséges a megfelelő /sürgős és fontos/ teendők fölsimerése mint az előbbinek elvárható logikus következménye.

A teendőket azonban csak átfogóan érdemes vizsgálnunk és végeznünk. Más szóval: Versectől Bezdánig, és a szókészlettől az értelmezős szerkezetig.

8. Előadásom végéhez közeledve kommentár nélkül jegyzem meg: asszimilálódunk rohamosan, anyanyelvünk föladásával, és fogyunk elköltözéssel is /jórészt ugyancsak anyanyelvi okból/. S akik vagyunk, azoknak anyanyelvi léte, szemlélete kellene, hogy legyen szülőföld iránti nosztalgikus hűségnyilatkozatok helyett éltető talaja a jövő nemzedékek anyanyelvi /azaz: nemzeti/ megmaradhatásának. – Ez a mi központi nyelvművelő problémánk, nem pedig az, hogy vajon az autóbádogos meg az altábornagy ma is érvényes köznyelvi szavak-e. Noha nagyon is érdemes vigyáznunk szavainkra /a megválasztásukra is, természetesen/, hiszen fontos mozaikszemek.

Mi, akik itthon vagyunk, udvariasságból sem téveszthetjük meg egymást. A király új ruhája olyan, amilyen. Elhallgatással a problémák nem szűnnek meg létezni: megnevezésükkel viszont nem pesszimizmusunkat fedjük föl, hanem növeljük a javítás esélyét.